

Araştırma Makalesi | Research Article

Geliş tarihi | Received : 01.07.2023

Kabul tarihi | Accepted: 20.07.2023

Yayın tarihi | Published : 25.08.2023

Ziba Agayeva

<https://orcid.org/0009-0006-2053-6007>

Assoc. Prof. Dr. Senior researcher of the "Political heritage of Heydar Aliyev and Azerbaijani philosophy" department of the Institute of Philosophy and Sociology of the Azerbaijan National Academy of Sciences, Azerbaijan, ziba.agayeva57@gmail.com

Atf Künyesi | Citation Info

Agayeva, Z. (2023). Haydar Aliyev ve Stratejik Gelişimimizin Temelinde Milli Manevi Değerlerin Yeri ve Rolü. *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi, Azerbaycan Halkının Milli Lideri Haydar Alirza Oğlu Aliyev'in Doğumunun 100. Yılı Özel Sayısı*, 10 (1), 76-84.

Haydar Aliyev ve Stratejik Gelişimimizin Temelinde Milli Manevi Değerlerin Yeri ve Rolü

Öz

Araştırma çalışmalarımızda bağımsızlığımızın ilk yıllarından itibaren son derece karmaşık tarihsel koşullarda halkımıza ait milli ve manevi değerlerimizin yeniden canlanması, korunması ve gelecek nesiller için saxlanması konusunu devlet politikasının öncelikli yönlerinden biri haline getiren büyük lider Haydar Aliyev'in ulusal devletçiliği belirli bir ahlaki değerler sistemine dayalı olarak tek bir amaca yönlendirmesi, halkın tarihi belleğinin ve manevi mirasının restorasyonuna ve korunmasına hizmet eden geniş çaplı bir faaliyet programı yürüterek, dilimizi, dinimizi ve

geleneklerimizi saxlamaq ve yaşatmaq, milli, vatansever ruhlu bir nesil yetiştirmek ve zengin bir iç dünyaya sahip azerbaycanlı imajını tüm dünyaya tanıtmak amaçlı faaliyetler felsefi analize dahil edilmişdir.

Anahtar kelimeler: *Azerbaycan, Heydar Aliyev, milli-manevi değerler, kültürel miras*

Heydar Aliyev and the Place and Role of National Moral Values on the Basis of Our Strategic Development

Abstract

In our research work, the great leader Heydar Aliyev, who made the revival, preservation and preservation of the national and spiritual values of our people for future generations one of the priority directions of state policy in extremely complex historical conditions since the first years of our independence, directed national statehood to a single goal based on a certain system of moral values, The philosophical analysis includes a large-scale program of activities aimed at restoring and preserving the historical memory and spiritual heritage of the people, preserving and perpetuating our language, religion and traditions, raising a generation with a national, patriotic spirit and promoting the image of Azerbaijanis with a rich inner world to the whole world.

Keywords: *Azerbaijan, Heydar Aliyev, national-spiritual values, heritage, cultural heritage*

Giriş

Bağımsızlığımızın tarihi, Azerbaycan halkının milli ve manevi köklerine dönüş, milli ruha uygun bir yaşam ve düşünce tarzının oluşması yıllarıdır. Dünyanın kadim halklarından biri olan azerbaycanlıların "geçiş dönemi" olarak nitelendirilen karmaşık bir dönemde yüksek manevi ve ahlaki niteliklerinin korunması değerlerin ardışıklığının sağlanması ne kadar zor olsa da Heydar Aliyev'in himayesinde büyük bir başarıyla gerçekleştirildi. Evrensel ve milli-manevi değerlerin uyumlu sentezi için büyük adımlar atıldı. Sovyet döneminde bilinçli olarak yürütülen milli ve manevi köklerden uzaklaşma politikası, yabancılaşma sürecinin sonuçlarının ortadan kaldırılması, yanı sıra bağımsızlık döneminde ülkemize ithal edilen Batılı liberal değerlerin milli ve manevi değerlerimizin içeriğine ve özüne dokunmadan sentezini gerçekleştirmeye yönelik görevler tanımlandı.

Bu doğrultuda yapılan çalışmalar içerisinde kuşkusuz en önemli konu, mevcut ideolojik boşluğun, manevi gelişim kavramı alanındaki boşluğun üstesinden gelmekti. Azerbaycan toplumunda değer stratejisini belirlemek için, ülkemizin kalkınmasının milli değerlere dayandığını, Azerbaycan'ın tarihi gelişiminin ve gelecekteki istikametlerinin belirlenmesi, ülkede yaşayan çeşitli halkların, ulusal azınlıkların ve etnik grupların (yaklaşık 60) çevrelerindeki insanları birleştirebilecek ortak anlayışı, oplumda bir arada yaşamayı, demokrasi ve hoşgörünün gelişmesini sağlayacak, milli ve manevi değerlerin temellerinin

sağlamlığına hizmet edecek bir milli ideolojinin oluşmasına ihtiyaç vardı. Azerbaycanlı filozof S. Khalilov'un sözleriyle: "Milli devlet, sadece toprak ve maddi zenginliğin değil, aynı zamanda milli ve manevi değerlerin de korunmasına hizmet eder. Ve bu zamanda, ulusal ruh bir yaşam tarzı haline gelir. Hem devlet ideolojisi hem de ulusal ideoloji aynı temelde - ulusal felsefi düşünce temelinde oluşturulur" (Khalilov, 2007). Haydar Aliyev, tüm insanlığın milliyet ile birliğini dikkate alarak tanımlamış, bağımsız bir devlet yaratmanın ve sürdürmenin tüm ilkelerini bünyesinde barındıran Azerbaycancılık ideolojisi bu boşluğu ortadan kaldırdı. Vatanyla, halkıyla, tarihi ve kültürüyle, dili ve gelenekleriyle, her türlü ekonomik başarısıyla, halkının yükselen refahıyla her zaman gurur duyan milli lider, ülkemizi dünyanın en gelişmiş ülkeleri düzeyine çıkarmak için çok çalıştı.

Büyük lider Haydar Aliyev "Azerbaycan Cumhuriyeti'nde İnsani Gelişme Raporu" kitabının takdim töreninde yaptığı konuşmada şunları söyledi: "Azerbaycan'ın bin yıllık tarihinin, zengin kültürünün, ulusal geleneklerinin ve başarılarının bugün sunulan kitaba yansması büyük bir memnuniyet kaynağıdır. Halkımızın tarihi yolu, ulaştığı kültürel ve entelektüel potansiyel, gelişmişlik düzeyi bizim büyük kültürel zenginliğimizdir. Tarihimize gurur duyuyoruz. Azerbaycan halkının yüzyıllar boyunca dünya medeniyetine yaptığı katkılardan gurur duyuyoruz. Bütün bunlar bugünümüz ve geleceğimiz için harika bir temeldir" (Aliyev 1997).

Son derece azimli, kararlı, sistemli, tutarlı, pragmatik çalışma tarzı ile büyük bir lider Haydar Aliyev Azerbaycan için zor sorunları çözerken, faaliyetlerinde maneviyata ve ahlaki değerlere büyük önem verirdi. sadece idari işlerle uğraşmıyor, her şeyden önce, örnek aldığı insanlara siyasi kültür ve maneviyat aşıliyordu. Başkanlığı sırasında halkla sürekli iletişim halinde olmak, sorunları halkın kendi dilinden duymak, acısını paylaşmak, onunla ilgilenmek, insanların önünde konuşmak, onları dinlemek büyük lider için bir gelenek haline gelmişti. Azerbaycan'ın milli çıkarları, ülkenin bütünlüğü ve gücü bağlamında milli ve manevi değerlere büyük önem veren büyük lider, göreve geldiği ilk günlerden itibaren bu yönde ciddi adımlar atır.

Azerbaycan'da milli ve manevi değerlerin gelişim tarihi

Yeryüzünde yaşayan tüm halkların kültürel gelişiminin başlangıç noktasının kesin bir tarihi olmadığı gibi, Azerbaycan halkının kültürel gelişiminin tarihi kesin değildir. Bu, bir bütün olarak kültürel gelişimin ani bir olay değil, uzun bir evrimsel süreç olduğu gerçeğiyle açıklanmaktadır. Bununla birlikte, kültürel gelişim sürecinin kronolojik sıralaması, insanın tarihsel gelişim süreci ile tutarlı bir şekilde bağdaştırılır. Modern insan türü homo sapiens'in yaklaşık 80 bin yıl önce ortaya çıktığını dikkate alırsak, o zaman kültürün ilk unsurlarının

yaklaşık 150 bin yıl önce yaratıldığını not edebiliriz. Bu anlamda kültür, modern insanın kendisinden daha büyüktür. Bu tarihi biraz geriye, atalarımızın ateşi elde etmeye başladığı 400 bin yıl öncesine götürebiliriz, ancak kültürel gelişme genellikle önce ruhsal gelişme anlamına geldiği için bu tarihin yaklaşık 150 bin yıl önce olması daha uygun görülmektedir. Çünkü maneviyatın ana kaynağı olan dinin ilk biçimleri bu döneme denk gelmektedir. Dolayısıyla kültürel gelişim sürecinin ortaya çıkışı ve evrimi çok uzun bir zaman diliminde, 150 bin yılda gerçekleşmiştir. Kültürel gelişim sürecine uygun olarak halkların değerler sistemi de gelişmiş ve farklı dönemlerde çeşitli değişimlere uğramıştır. Toplumsal bilinç kategorilerinden biri olan milli-manevi değerler, uzun tarihsel süreçler sonucunda oluşmuştur.

Modern zamanlarda, ulusal değerler sisteminin korunması, çok merkezli ve hatta bir ağ karakterine sahip olduğu için karmaşık bir sorun haline gelmişti. Bunun nedeni, ulusal değerler üzerindeki çeşitli dış etkilerin yoğunlaşması ve erozyona karşı daha fazla duyarlı olmaları ile ilişkilendirilirdi. Bu gibi durumlarda milli ve manevi değerlerin korunması daha esnek bir yaklaşımı gerektiriyordu. Ulusal değerler sisteminin, devletin ulusal çıkarlarını önemli ölçüde etkilediği belirtilmelidir. Öte yandan, değerler sistemini değiştirmek, devletin ulusal çıkarlarının dönüşümüne yol açar. Bu, SSCB'nin düşüşünden sonra gözlemlene bilirdi. Komünist değerlerden vazgeçme, 70 yıldır geçerli olan çıkarlardan vazgeçme ve milli ve manevi değerlerin gerçekleşmesini şart koşmuştur. Aynı zamanda, özellikle şunu göstermek gereklidir ki, milli ve manevi değerler, devletin milli menfaatlerine hizmet etse de bazan aynı mahiyette değildir. Ulusal çıkarlar aktif bir taraf olarak hareket etse de, milli değerler muhafazakar ve gerici bir parti gibi hareket ediyor. Ulusal çıkarlar oldukça esnek bir dünya görüşü sistemi olup, çevresinde olup bitenlere hızlı tepki veriyorsa, ulusal değerlere aykırı, Sabit bir dünya görüşü sistemine sahip olduğu için çevresinde olup bitenlere çok yavaş tepki verir. Ulusal değerler yüzyıllar boyunca esasen değişmeden kalabilir. Ulusal değerler sistemi, yalnızca gerçeklikle açık bir çatışmaya girdiğinde değişir ve toplumun gelişimi için gerçek bir tehdit oluşturmaya başlar. Ayrıca, bu tür değişikliklere zorunlu olarak muhafazakar çevrelerin aktif direnişi eşlik ediyor.

Araştırma sonucunda ulaştığımız sonuca dayanarak, Azerbaycan tarihinde milli ve manevi değerler sisteminin beş kez değiştiğini söylersek muhtemelen yanlış olmaz: 1. İslam öncesi milli-manevi değerler; 2. İslam sonrası milli-manevi değerler; 3. Azerbaycan Halk Cumhuriyeti döneminde (1918-1920) milli ve manevi değerler; 4. Sovyet yönetimi sırasındaki (1920-1991) ulusal ve manevi değerler; 5. Bağımsızlık dönemindeki milli ve manevi değerler.

İlk aşamayı putperestlik, ateşe tapınma, Zerdüştlük, Dağ Yahudileri tarafından temsil edilen Yahudilik ve Kafkas Arnavutluk'una nüfuz eden Hıristiyanlık temsil eder.

Azerbaycan'ın Doğu ile Batı'nın kesişme noktasındaki coğrafi konumu, bu bölgede yaşayan etnik halkların coğrafi çevre tarafından belirlenen özellikleri, gelenekleri, yaşam tarzları, yaşam ve ölüm hakkındaki fikirleri ve tarihsel gelişimlerdeki benzerlikleri, burada farklı inançların bir arada yaşamasına, karşılıklı etki ve karşılıklı yarar için koşullar yaratmış, bölge nüfusunun ulusal ve ahlaki değerleri sisteminde dini yaşamın oluşumunu etkilemiştir. Bu aşama VII yüzyılın başına kadar, yani İslam'ın Azerbaycan'a gelişine kadar devam etmiş, Azerbaycan'ın İslamlaşması nedeniyle takip edilmiş, kültürel ve siyasi hayatın taleplerini karşılayamamış ve giderek önemini yitirmiştir. (Yahudilik ve Hristiyanlık hariç).

Dilimize gelince, belirtmek gerekir ki, bu devirde "...İslâmiyetten önce Azerbaycan topraklarında aynı lehçe ve lehçeyi konuşan, tek bir edebî dilde eserler veren tek bir Türk milletinden bahsetmek mümkün değildir, aksine, farklı din ve mezheplere hizmet eden, dini inançlarına göre farklı yazı sistemleri kullanan ve farklı dini düşünceleri nedeniyle birbirleriyle anlaşamayan, mücadele eden farklı Türk soylarından ve boylarından ve onların konuşup yazdıkları farklı dil ve lehçelerden bahsetmek daha doğru olacak. UNESCO tarafından VIII yüzyıla ait bir anıt olarak onaylanan "Kitabi - Deda Korkut", söylenenleri doğruları onaylayır. Orada tek bir Türk milletinden değil, İç Oğuz, Taş Oğuz ve Kıpçaklardan ve dönemsel de olsa Bulgarlardan (Balgarlar), Kanglilardan ve Alpanlardan (Arnavutlar), yani farklı Türk soylarından ve boylarından, farklı dinlere ait soylardan ve boylardan da bahsedilmektedir. Fakat daha VIII yüzyılda tüm soy ve ırklar için ortak bir edebi dil rolünde "Kitabi - Deda Korkut" dilinin, yani Oğuz Türkçesinin icraya başladığını söyleyebiliriz. Bu, birleşmiş bir millet olmanın ilk gerekli şartıydı" (Tuncay, 2015, s. 160).

İkinci mærhælæ İslamdan sonraki milli-mænævi dæyærlærin mævcud olduğu, yani VII yüzyılın başından itibaren, XX yüzyılın başlarında Azerbaycan Halk Cumhuriyeti'nin kuruluşuna kadar geçen çok uzun bir tarihi süreci kapsar. Bu dönemde tarihimizde meydana gelen felaketslere rağmen, milli ve manevi değerlerimiz nesilden nesile aktarılmış, biçim olarak değişse de içerik olarak özünü kaybetmemiştir.

Üçüncü aşama ADC dönemini kapsamaktadır. 28 Mayıs 1918'de Müslüman Doğu'nun ilk demokratik parlamenter cumhuriyeti - Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti - ilan edildi. Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti'nin kuruluşunun 85 yıldönümü münasebetiyle Azerbaycan halkına hitaben yaptığı konuşmasında (27 Mayıs 2003) Haydar Aliyev şöyle dedi: "Azerbaycan Halk Cumhuriyeti, Avrupa demokratik değerlerini Doğu kültürünün özellikleriyle organik olarak birleştiren yeni bir devlet ve toplum örneğiydi. Sadece 23 ay faaliyet göstermiş olmasına rağmen, ilk cumhuriyet döneminde alınan önlemler, bağımsız devletimizin temellerinin atılması ve gelecekteki kalkınma yolunun belirlenmesi açısından

büyük önem taşıyordu. Demokratik hak ve hürriyetlerin tesis edilmesi, etnik ve dini mensubiyet gözetmeksizin tüm vatandaşlara eşit haklar tanınması, Azerbaycan dilinin devlet dili olarak ilan edilmesi, eğitim ve kültürün geliştirilmesine özel önem verilmesi, düzenli bir milli ordunun, güvenlik yapılarının inşası ve diğer şeyler Halk Cumhuriyeti hükümetinin politikasının kapsamını, özünü ve anlamını görsel olarak karakterize eder" (Aliyev, 2013, s. 40). Bu dönemde, milli devletimizin kapsamlı gelişimi için özel önem taşıyan büyük liderin bahsettiği birçok önemli tarihi meselenin yanı sıra, anadil devlet dili ilan edildi, Doğu'da ilk kez Azerbaycan'da kadınlar, kadınlar seçme ve seçilme hakkı verilmiş, halkın eğitimine ve kültürünün gelişmesine özel önem verilmiştir.

Dördüncü aşama, Sovyet yönetimi sırasındaki ulusal ve manevi değerler çağıdır, yani Azerbaycan'da Sovyet iktidarının kurulmasından sonraki dönemde İslam dini, halkımızın milli kimliği, eski gelenekleri, tarihi geçmişe yönelik manevi terörün yanı sıra, tarihi ve manevi geçmişimizi tahrif etmek ve hafızalardan silmek amacıyla maddi ve manevi değerlerimize yönelik yıkıcı politikalar çağını içermektedir. Aynı zamanda ulu önder Haydar Aliyev'in ifadesiyle: "1920-1991 yıllarında Azerbaycan ekonomisi ile birlikte eğitim, bilim ve kültür de büyük bir gelişme yolundan geçti. Dünyevi teatr, müasir məktəb və demokratik mətbuatın yaranmasının bünövrəsi XIX əsrdə qoyulsa da, məhz bu 70 ildə ölkəmizdə savadsızlıq ləğv olunmuş, tam orta zorunlu eğitim uygulandı, yüksek okullar da dahil olmak üzere gelişmiş bir eğitim kurumları ağı oluşturuldu, Bilimler Akademisi kuruldu, kadın haklarının korunması ve sosyo-ekonomik hayata aktif katılımı sağlandı, onlarca tiyatro açıldı, sinema sanatı geliştirildi, binlerce gazete ve dergi basılmaya başlandı. Azerbaycan'ın maruz kaldığı Dağlık Karabağ faciası durumu ağırlaştırdı" (Aliyev, 2010). Son olarak son, beşinci aşama ise bağımsızlık döneminde milli ve manevi değerlerimize dönüş dönemini kapsamaktadır.

Her aşamada bir milli ve manevi değerler sisteminden diğerine geçiş oldukça geniş bir tarihi dönemi kapsamış ve birçok durumda halkımızın güçlü direnişiyle karşılaşmıştır. Örneğin, Babek önderliğinde hem Arap Halifeliği, hem de Azerbaycan'ın İslamlaşmasına karşı akademisyen Ziya Bünyadov'un sözleriyle desek: "Azerbaycan halkının güçlü kurtuluş savaşı" nı (Bünyadov, 2007). Nisan'daki Bolşevik işgalinden kısa bir süre sonra tüm Azerbaycan'ı saran ayaklanmaları buna bir örnek verebiliriz. Eşit Azerbaycan, Rusya ve İran arasındaki kanlı savaşların arenası olduğunda, Gülistan (1813) ve Türkmençay (1828) antlaşmalarına göre iki imparatorluk arasında paylaştırıldığında gibi önde gelen aydın ve eğitimcilerin faaliyetleri sonucunda manevi gelişimini sürdürmüş, tarihi hafızasını ve milli kültürünü korumayı başarmıştır. Toplumda meşru bir süreç olarak kuşaktan kuşağa aktarılarak

güçlenen değerler sisteminin, bireyin bilincinin ayrılmaz bir parçası olarak incelenmesi, antik çağ felsefesinden başlayarak modern çağa kadar uzun bir süre bilimsel açıdan büyük ilgi görmüştür. Bu kültürün temel dayanağını oluşturan değerlerin yenileriyle yer değiştirmesinin toplumda köklü değişimlere yol açması ile açıklanmaktadır.

Araştırmalar kanıtlıyor ki, ulusal değerlerle uğraşan bilim adamlarının ilgisini daha fazla toplumun kriz (geçiş) dönemlerinde insanların çeşitli istekleri için katalizör görevi gören değer faktörüne (zihinsel, ruhsal, fiziksel ve diğer) ilişkin sorunları ilgili sorunları içerir. Bu sorunlar arasında toplumdaki ulusal kimlik krizi ve anominin tezahürlerinin eşlik ettiği geleneklerin çöküşü (E. Durkheim; anomi, Fransızca bir kelimedir - kanunsuzluk, aşırılık), kültürün temelindeki radikal değişiklikler, toplumsal çelişkilerin şiddetlenmesi vb. bu tür çok taraflı süreçler gösterilebilir.

Azerbaycan'da Sovyet hükümetinin kurulmasıyla birlikte sosyal, siyasi, ekonomik ve sosyo-kültürel alanlarda yaşanan köklü değişimler halkımızın tarih boyunca milli ve manevi değerlerinde köklü değişikliklere neden olmuştur. Bu, yüzyıllardır halkımızın milli-manevi değerlerini çoğu durumda inkar eden yeni bakış paradigmasına dayalı yeni bir kültürün çekirdeğinin oluşmasıyla birlikte aynı zamanda toplumumuzun gelişme yönünün belirlenmesi için koşullar yarattı. Azerbaycan'da Sovyet iktidarının kurulmasından sonra, Düşüşünden önceki 70 yıl, milli ve manevi değerlerin tamamen yasaklanmasına, ateizmin gerçekleşmesine, ruslaştırmaya zaman yetersizliğinden tamamlanamamış kaldı. Bu dönemde Azerbaycan halkı birçok komünist değeri kabul etmedi, sadece halkın geleneksel bakış açısına, zihniyetine ve geleneklerine karşılık gelenler veya birçok durumda yeni komünist ideolojiye uyarlanan geçmiş değerlerin restorasyonu yaşama hakkı kazandı. Bazı durumlarda birçok milli ve manevi değerlerin geçmişten kalma olduğu resmi olarak ilan edilse de, yeni dünya görüşü sisteminde geçmişin bileşenleri önemli bir yer tuttuğu için hayatta kalabildi. Tesadüf değil ki, dini doktrinler, komünizmin kurucusunun ahlaki kurallarında ana yer tutuyordu. SSCB döneminin benzersizliği şuydu ki, Sovyet devletinin topraklarında yaşayan tüm halklara komünist ideoloji ilkelerine göre birleşik bir değerler sistemi resmen aşılabilir olsa da, halklar, gayri resmi de olsa kimliklerini koruyup yaşatabilmiş, milli ve manevi değerlerini yaşayabilmiştir. 9 Şubat 1994 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde yaptığı konuşmada ulu önder şöyle demiştir: "...70 yıldır Azerbaycan halkı, din yasaklansa da ulusal kimliğini, dilini kaybetmemiştir. Bu yapının imkanlarını kullanarak Azerbaycan halkı bilimini, eğitimini, kültürünü çok yükseklere çıkarmıştır. 20. yüzyılda Azerbaycan'ın dünya kültürüne ve dünya bilimine büyük katkılar sağladığı kesinlikle doğrudur. Büyük bilim adamlarımız, yazarlarımız, şairlerimiz, mimarlarımız, sanatçılarımız, bestecilerimiz,

müziyenlerimiz Azerbaycan halkının bilimine, kültürüne, eğitimine zenginlik katmış, dünya kültür ve bilimine büyük katkılarda bulunmuştur" (Aliyev, 1997).

SSCB'nin dağılmasından sonra ortaya çıkan piyasa ekonomisi, faydacılığın gelişmesinin yolunu açdı, bu da toplumun ahlaki yozlaşmasını belirleyen ana faktör haline geldi. Bu dönemde tüm cumhuriyetlerde olduğu gibi Azerbaycan'da da Batı liberalizminin ve Batı değerlerinin tanıtımı ivme kazanıyor. ancak kısa sürede bu konu asılsızlığını kanıtlar. Bu batılı değerlerin Azerbaycan zihniyetine, milli-manevi değerlere, çevreye bir bütün olarak yabancı olması ve Azerbaycan toplumunun batı liberalizmine karşı güçlü direnişi ile açıklanmıştır. Aynı zamanda belirtmek gerekir ki, Haydar Aliyev halkın iradesiyle iktidara gelene kadar ülkede son derece karmaşık süreçler yaşanıyordu. Ermənistanın Azərbycana qarşı təcavüzündən başqa, ülkenin güneyinde ayrılıkçı güçlerin harekete geçmesi, güç için iç çekişmenin bir sonucu olarak iç savaş tehdidi, ekonomik kriz, kaos ülkeyi zayıflatmıştı. Ülke parçalanma noktasına gelmişti. Böyle bir durumda milli ve manevi değerlerin ihyası konusu ikincil bir mesele olarak arka plana itildi. Sonuç olarak Azerbaycan'daki manevi değerler sistemi, Batı liberalizmi, İslam (Şiilik), milliyetçilik ve aynı zamanda Sovyet ideolojisini içeren oldukça sistemsiz, kaotik, karışık bir duruma düşmüştü. Böyle bir durum Azerbaycan toplumunu dış yabancı etkilere karşı savunmasız hale getirdi ve ülkenin önceliklerini ve ulusal güvenliğini korumasını ve etkin gelişimini zorlaştırdı. Durumun bu hale gelmesi doğal olarak Haydar Aliyev'in dikkatinden kaçmamış ve ulu önderin program konuşmalarının çoğunda milli ve manevi değerler konusu önemli yer tutmuştur.

Bağımsız Azerbaycan'da milli ve manevi değerlerimizin dirilişi ulu önder Haydar Aliyev'in adıyla bağlantılıdır. Bu hususta ulu önder milli ve manevî değerlerimizin temelini teşkil edebilecek hususları esas tutaraq, toplumumuzun bütünlüğünü, gücünü sağlayabilecek milli-manevi değerleri yeniden canlandırdı. Bu, ülkemizin etkin bir şekilde gelişmesine, dünyada tanınmasına, ulusal güvenliğinin sağlanmasına ve ayrıca Batı değerlerinin ülkemize yayılmasının önlenmesine katkıda bulunmuştur.

Sonuç

Modern zamanlarda değerler mücadelesi ahlaki kapsamın ötesine geçmiş ve çoğu devletin ulusal güvenliğini doğrudan etkilediği için gerçek bir askeri-politik öz kazanmaya başlamıştır. Dünyada devam eden karmaşık süreçlerin arka planında, bağımsızlığını henüz kazanmış olan Azerbaycan, önce “yeniden yapılanma”, ardından “köklü değişiklikler” içerisine girmiş ve ahlaki sapmalara (toplumda kabul görmüş ve yerleşik normlardan sapma)

maruz kalmıştır) ve sosyal, ekonomik ve siyasi alanlardaki eksikliklerin yanı sıra moral, değer ve davranış eksiklikleri de üniforma sıkıntısıyla karşı karşıya kalmıştı. Bu koşullarda insanların manevi dünyalarını, milli kimliklerini ve benliklerini korumaları zor duruma düşmüştü. Ulu önder Haydar Aliyev'in iktidara geldiği ilk dönemden itibaren durumun ciddiyetini göz önünde bulundurarak, dilimizin, dinimizin ve örfümüzün korunmasını devlet politikasının öncelikli öncelikli konulardan biri haline getiriyor. Genel olarak büyük lider için Azerbaycan dili, ulusal kimlik ve dil, dil, hukuk devleti ve çok kültürlü toplum, dil, vatandaşların hak ve özgürlükleri, dil ve siyaset, dil ve ekonomik kalkınma, dil ve kültürel gelişme, millet ve dil , dil ve bilim, dil ve tarih, dilimizin gelişimi gibi konular iktidarda olduğu tüm dönemlerde ya 1969-1982'de ya da bağımsızlık döneminde çok önemli bir yer işgal ettiği için, mevcut zorluklara rağmen, zengin siyasi tecrübesinden ve halkına duyduğu sonsuz sevgiden güç alarak, dilimizin gelişimi doğrultusunda tutarlı bir dil politikası yürütmüştür.

Kaynaklar

Bünyadov, Z. M. (2007). *VII-IX yüzyıllarda Azerbaycan*. Doğu-Batı.

H. Aliyev, (2010). *Bağımsızlığımız ebedidir: Konuşmalar, nutuklar, beyanatlar, mektuplar, söyleşiler. Otuz birinci kitap: Kasım 2000 - Ocak 2001 / Yayınından sorumlu R. Mehdiyev*. Azernashr.

H. Aliyev, (1997). *Bağımsızlığımız ebedidir. Dördüncü Kitap: Haziran 1995 - Kasım 1995. Konuşmalar, konuşmalar, açıklamalar, mektuplar, röportajlar. Serbest bırakılmasından R. Mehdiyev sorumludur*. Azernashr.

H. Aliyev, (2013). *Bağımsızlığımız ebedidir: Konuşmalar, nutuklar, beyanatlar, mektuplar, söyleşiler. Kırkbeşinci kitap: Mayıs 2003 - Aralık 2003 / Yayınından sorumlu R. Mehdiyev*. Azernashr.

Haydar Aliyev. Bağımsızlığımız ebedidir. Birinci kitap, Konuşmalar, konuşmalar, açıklamalar, mektuplar, röportajlar. Haziran 1993 - Mayıs 1994. (1997). Azernashr.

Khalilov, S. (2007). *Manevi felsefe*. Azerbaycan Üniversitesi yayınevi.

Tuncay, B. (2015). *İslam öncesi Azerbaycan Türklerinin dili ve edebiyatı*. Bilim ve Eğitim.